

Sanja Vulić

Odsjek za hrvatski jezik i književnost
Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu

UDK 81:82-91(=497.5)

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 23.07.2007.

JEZIK PUČKIH PROZA HRVATA U BAČKOJ I SRIJEMU TE U ANDZABEGU

Sažetak

U radu se opisuju jezične značajke bunjevačkih i šokačkih Hrvata u Bačkoj, zatim Hrvata u Andzabegu južno od Budimpešte te Hrvata u Srijemu. Analiza obuhvaća sve jezične razine, a temelji se na kraćim proznim tekstovima koje je zabilježio Balint Vujkov na temelju kazivanja narodnih pripovjedača rođenih potkraj 19. i početkom 20. stoljeća. Analiza pokazuje da se u govorima Hrvata u Srijemu, koji su bili rođeni početkom 20. stoljeća, jasno prepoznavala dijalekatna osnovica slavonskoga dijalekta na svim jezičnim razinama te da su bunjevački Hrvati u Subotici još sredinom 20. stoljeća, u usporedbi s današnjim naraštajem, znatno više čuvali obilježja novoštokavskoga ikavskoga dijalekta.

Ključne riječi: jezik, Bačka, Srijem, Andzabeg (Mađarska), proza.

Uvodne napomene

Jezik pučke književnosti dijalektolozima može biti zanimljiv ukoliko su sakupljači te književnosti poštivali govorne realizacije pučkoga pripovjedača, naravno, ako su te realizacije temeljene na nekom konkretnom organskom idiomu. Kada je riječ o pučkom pjesništvu, često se javljaju veća odstupanja od organskoga idioma zbog potreba rime i metra. Prozni su zapisi u dijalekatnom pogledu u pravilu znatno autentičniji, pogotovu u slučajevima kada se, s jedne strane, sakupljač pučke književnosti trsio ne mijenjati kazivačev jezik, te kada su, s druge strane, priređivači poštivali takva sakupljačeva jezična rješenja pri priređivanju pučkih proza za tisak. Među zapaženijim sakupljačima pučkih proza, bunjevačkohrvatski istraživač Balint Vujkov nedvojbeno se ističe svojim stavom prema jeziku pučkoga pripovjedača kojega je redovito nastojao što autentičnije zabilježiti. Balint Vujkov rođen je g. 1912. u Subotici u Bačkoj, koja je u to vrijeme pripadala Austro-Ugarskoj Monarhiji. Vrlo rano je počeo pokazivati zanimanje za pučku književnost, pa već g. 1932. objavljuje narodnu pripovijetku *Luda divojka*. Premda se intenzivno bavio

književnošću, studirao je i g. 1936. diplomirao pravo. Za života je objavio veći broj zbirki pučkih proza različitoga tipa. Umro je g. 1987. Dosta je narodnoga blaga koje je Vujkov prikupljao ostalo sačuvano tek u rukopisu nakon njegove smrti pa je i ta građa postupno priređivana za tisak i objavljivana, sve do naših dana. Od prvih Vujkovljevih terenskih zapisa pa do danas objavljeno je više od 20 knjiga hrvatskih narodnih pripovijedaka, bajki i srodnih kraćih proza. U taj su broj uključene zbirke pripovijedaka i bajki, antologije, prijevodi na strane jezike i slikovnice za djecu.

Budući da je živio u Subotici, Vujkov se pri svojim istraživanjima ponajprije usredotočio na panonski prostor. No nije istraživao samo unutar svoje subetničke bunjevačkohrvatske zajednice nego među različitim granama hrvatskoga naroda. Pritom je, kako je već istaknuto, uvijek nastojao zabilježiti pripovjedačevu kazivanje u izvornom obliku, tj. u što većoj mjeri sačuvati autentičan kazivačev govor. Izbor mjesnih govora koje je Vujkov obuhvatio pri takvom zapisivanju pripovijedaka zaista je vrlo impresivan. Sačinjava otprilike polovicu hrvatskih mjesnih govora u sjevernom Gradišću u Austriji, uglavnom čakavskih ikavsko-ekavskoga dijalekta. Tu su i zapisi narodne književnosti čakavaca u Slovačkoj, među kojima je i dragocjeni zapis iz u međuvremenu poslovačenoga sela Dubrave. U Mađarskoj je istraživao u pet najsjevernijih gradišćanskohrvatskih sela, od kojih su tri čakavska (Bizonja, Hrvatska Kemlja i Unda) te dva kajkavska (Umok i Vedešin). Zabilježio je i pripovijesti na nekolikomjesnih govora bošnjačkih Hrvata u Baranji, koji pripadaju istočnobosanskomu dijalektu štokavskoga narječja te brojne narodne proze na novoštokavskom ikavskom dijalektu bunjevačkih Hrvata u Bačkoj s obiju strana državne granice. Posjetio je i kazivače iz triju hrvatskih mjesta na Dunavu južno od Budimpešte (Andzabeg, Tukulja, Erčin), kojih se govori također temelje na novoštokavskom ikavskom dijalektu. U mađarskom dijelu Podravine obuhvatio je tri mjesta sa specifičnim ekavskim govorima slavonskoga dijalekta štokavskoga narječja, koji su prožeti stanovitim kajkavskim elementima iz govora obližnjih podravskih kajkavaca (Starin, Potonja, Martinci). Među ostalim govornicima slavonskoga dijalekta obuhvatio je pojedina šokačka mjesta u mađarskom dijelu Baranje, tj. Katolj, Kozar, zatim Olas (s miješanim ikavsko-jekavskim refleksom jata) pa ikavsku Vršendu. Još jedno šokačko ikavsko selo – Santovo – posjetio je u mađarskom dijelu Bačke. Usto je zapisao i pripovijesti rackih Hrvata u Baćinu i Dušnoku, kojih govori također pripadaju slavonskomu dijalektu, ali skupini govora s nezamijenjenim jatom te pripovijesti Hrvata u gradu Mohaču. Naravno, često je boravio i među šokačkim Hrvatima u dijelu Bačke koji danas pripada državi Srbiji te među Hrvatima u Srijemu. U Rumunjskoj je pripovijetke zabilježio u šokačkom selu Rekašu blizu Temišvara, u sedam sela karaševskih Hrvata u jugoistočnom Banatu, zatim u kajkavskoj Keči uz granicu s današnjom državom Srbijom, zapadno od Temišvara te u glasovitom

marijanskom hodočasničkom mjestu Radni (također u rumunjskom dijelu Banata) u kojem se hrvatska riječ, na žalost, više ne čuje jer je stanovništvo porumunjeno. Navedeni punktovi pokazuju da se Vujkov susreo zaista s vrlo raznovrsnom dijalekatnom lepezom svih triju narječja hrvatskoga jezika. Pokušati što vjernije zabilježiti sve te dijalekatne posebnosti nipošto nije bio jednostavan posao, ali ga je Vujkov nastojao obaviti što temeljitije.

Unatoč velikom broju do sada objavljenih pučkih proza prema zapisima Balinta Vujkova, još uvijek nije za tisak priređena sva rukopisna građa. Da bi se taj manjak ublažio, g. 2005. objavljena je knjiga *Krilati momak* s autentičnim tekstovima prema kazivanju pojedinih pučkih pripovjedača. Narodne pripovijetke, bajke i ostale kraće prozne tekstove u toj knjizi Vujkov je većinom zabilježio među bunjevačkim Hrvatima u Bačkoj te manjim dijelom među tzv. ilirskim Hrvatima u Andzabegu južno od Budimpešte, zatim među šokačkim Hrvatima u Bačkoj te među Hrvatima u Srijemu. Glavnina proza tiskanih u *Krilatom momku* do sada nije bila objavljena. No tekstovi zapisani u Mađarskoj već su bili tiskani u knjizi *Zlatni prag* (Budimpešta, 1990.), pod istim ili pod drukčijim naslovom. Tako je npr. bajka *Zlatni pačići* u *Zlatnom pragu* objavljena pod naslovom *Znanje i volju ne ubi ni batina* (str. 14-25). Inače, u knjizi *Zlatni prag* sabran je, među inim, veći broj bunjevačkohrvatskih narodnih pripovjedaka i srodnih proza koje je Vujkov zabilježio među Hrvatima u Mađarskoj. Usporedba teksta spomenute bajke, koji je objavljen u *Zlatnom pragu*, sa sačuvanim Vujkovljevim rukopisom, pokazuje da su priređivači knjige *Zlatni prag* u manjoj mjeri ipak posuvremenjivali Vujkovljev izvorni dijalekatni tekst. Tako je npr. u *Zlatnom pragu* zabilježena sintagma *u sluginom sinu* (str. 14) sa standardnojezičnim nastavkom *-om* u pridjevskoj sklonidbi za muški rod jednine, dok je u Vujkovljevu rukopisu sačuvan autentični bunjevački nastavak *-im*, pa sintagma glasi *u sluginim sinu*. Inače, knjiga *Zlatni prag*, koja je objavljena u Mađarskoj, nazvana je po bajci koja je pod istim naslovom uvrštena u tu knjigu (str. 65-71). Ta je bajka pod posve istim naslovom uvrštena i u knjigu *Krilati momak*. U knjizi *Zlatni prag* objavljena je i bajka *Soldatov sin* (str. 83-89), koja je također, pod istim naslovom, uvrštena u knjigu *Krilati momak*. U knjigu *Krilati momak* uvrštene su i dvije proze koje je Vujkov zabilježio u Andzabegu. Oba su teksta već objavljena u *Zlatnom pragu*, i to pod istim naslovom. Riječ je o kratkim prozama *Bog spari* (str. 327) i *Uzmajevac u Andzabegu* (str. 321). Usporedba Vujkovljeva rukopisa i teksta proze *Uzmajevac u Andzabegu* koja je uvrštena u knjigu *Zlatni prag*, također pokazuje da su priređivači knjige *Zlatni prag* u stanovitij mjeri mijenjali jezik narodnoga pripovjedača. To se u prvom redu odnosi na množinske padežne nastavke koje su ujednačavali. Vujkov je npr. zapisao: *Ovaj put su nekad rimskim armijam napravili*. U knjizi *Zlatni prag* ta rečenica glasi: *Ovaj put su nekad rimskim armijama napravili* Isto su tako instrumentalni nastavak s

Turkom promijenili u *s Turcima*. Usto, Vujkov je, čuvajući jezik narodnoga kazivača, zabilježio zamjenički nenaglašeni akuzativni oblik *ju* (prema nominativu *ona*) neovisno o pomoćnom glagolu *je*, npr. *kako će ju upustiti; silna voda ju nadula*. U knjizi *Zlatni prag* načinjene su sljedeće izmjene: *kako će je upustiti; silna voda ju je nadula*. Te naizgled neznatne promjene zapravo su vrlo štetne jer onemogućuju spoznaju da množinski padežni oblici u govoru Andzabega nisu izjednačeni te da se enklitički zamjenički oblik *ju* u tom govoru rabi neovisno o enklitičkom glagolskom obliku *je*. Upravo je zbog takvih primjera iz *Zlatnoga praga*, važno naglasiti da su Vujkovljevi izvorni zapisi u knjizi *Krilati momak* poštivani pa je pri priređivanju te knjige izvornost jezika u potpunosti sačuvana, što omogućuje autentičnu jezičnu analizu narodnih proza sabranih u toj knjizi.

Jezične značajke

Već je spomenuto da je pri bilježenju narodnih pripovijedaka i ostalih proza Vujkov nastojao što vjernije sačuvati izvorne jezične značajke mjesnih idioma na kojima su mu njegovi kazivači pripovijedali. Pritom je važno istaći da je glavina kazivača živjela u svom rodnom mjestu, što znači da je njihov govor bio autentičan. Kazivači bunjevačkohrvatskih pripovijedaka i ostalih proznih tekstova bili su iz Subotice, Male Bosne, Tavankuta, Mirgeša (danas Ljutova), Bikova, Đurđina, Pavlovca, Žednika, Bajmoka, Kelebije, Verušića te s druge strane državne granice, u mađarskom dijelu Bačke, iz Gare i Kačmara. Kazivači šokačkohrvatskih narodnih pripovijedaka bili su iz Bača kraj Sombora te iz Vajske u Bačkoj, dok su kazivači iz Srijema bili iz Kukujevaca te iz Srijemske Kamenice kraj Petrovaradina.

U Subotici je Vujkov zabilježio prozne tekstove *Ko kaže da je slugi teško?; Co to olaj?; Lini kurjak; Dosta je i prvi uzrok; U gostima; Nije bogat ko ima volova već ko ima sinova; Čuprija na kojoj se dili dobro i zlo; Bunjevačko udaranje u bubanj; Krilati momak; Šta Handziku boli od vina?; Katana i đavo; Ciganinove matere; Rutave šljive; Je l' gazdin el magarcov zub?.* Prozu *I guske se propile* zapisao je u Maloj Bosni, a *Jagnje zlatne vune i Zmijin grad* u Tavankutu. U tom je mjestu (i to u Golić kraju) čuo i priču *Zlatna tica*. Prozni tekst *Katanina zagubljena pisma* Vujkov je zabilježio u Mirgešu, tekst *Odeše sveci u Luciferove apoštole* na Kelebiji, a tekst *Mladoženjine lipe gaće* u Bikovu. U Đurđinu je zapisao proze *Tri brata kuražna* i *Rat je kriv* te još u Pavlovcu priču *Dvanajst sinova*. U tom je mjestu čuo i prozu *Vrag u Bunaru*, ali od kazivačice koja je bila rodnom iz Tavankuta. U Žedniku je zabilježio prozu *Kome će kum umočit?;* u Bajmoku proze *Šogori lončar i bečar; Prvi žandari u Bajmaku; Bać Grga i Herkules*, a na Verušiću prozu *Šta se ne čuje od zečijeg repa do uva?.* U mađarskom dijelu Bačke, u Gari, zapisao je bunjevačkohrvatsku bajku *Soldatov sin*. U Kačmaru je zabilježio bajke *Zlatni pačići* i *Zlatni prag*. Za jedan veći broj proznih

tekstova sabranih u *Krilatom momku* nije utvrđeno tko je ni odakle je kazivač, ali se po jezičnim značajkama tih tekstova može zaključiti da su ih kazivali bunjevački Hrvati. Riječ je o prozama *Mudri knez*; *Višticina ćer*; *Tri zemljčke i tri gomile dukata*; *Ne triba tkat već se rodit srićan*; *Zet vražijeg kralja*; *Dida samo čeka*; *I Bogu potonile lađe*; *Vranina žalost*; *Smišna šala – žalosna istina*; *Jedna ciglja za oprost grija, druga za popinu glavu*. Također nije utvrđeno odakle je kazivač proze *Pudar nad pudarima*, ali jezične značajke također pokazuju da je to najvjerojatnije bunjevački novoštokavski ikavski tekst. Ukratko, najviše je zabilježenih proza na novoštokavskom ikavskom dijalektu, jer tom dijalektu pripadaju svi govori bunjevačkih Hrvata, a također i govori ilirskih Hrvata u Andzabegu, kod kojih je zabilježio proze *Bog spari* i *Uzmajevac u Andzabegu*.

Od šokačkih Hrvata u Bačkoj, kojih govori pripadaju ikavskoj skupini govora slavonskoga dijalekta štokavskoga narječja, u knjigu *Krilati momak* uvrštena je proza *Drvena sablja i drvena glava* koju je Vujkov zabilježio u Baču te proza *Mudri ćurčija* koju je zabilježio u Vajskoj. Govori Hrvata u Srijemu također su pripadali slavonskomu dijalektu, ali su s vremenom sve više poprimali značajke srpskoga šumadijsko-vojvođanskoga novoštokavskoga ekavskoga dijalekta. U knjigu *Krilati momak* uvrštene su narodne proze *Amule* i *Đavolova sonjaka* iz Kukujevaca u Srijemu te proza *Pijani knez* koju je Vujkov zabilježio u Srijemskoj Kamenici.

Jezične značajke bunjevačkohrvatskih narodnih proza

Uspoređujući jezične značajke u bunjevačkohrvatskim narodnim pripovijetkama i srodnim proznim tekstovima, s današnjim bunjevačkohrvatskim govorima, vrlo su jasno uočljive promjene. Veliki broj osebnih bunjevačkih dijalekatnih realizacija mlađi naraštaj danas više ne rabi. Osobito je velike promjene pretrpio govor grada Subotice. Naime, najveći broj Vujkovljevih kazivačica i kazivača, koji su bili rodnom iz Subotice, bio je rođen u posljednjim dvama desetljećima 19. stoljeća, dio ih je rođen u prvim dvama desetljećima 20. stoljeća, a najmlađi kazivač bio je rođen 1921. Usporedba Vujkovljevih tekstova i današnjega govora bunjevačkih Hrvata u Subotici jasno bi pokazala kako bunjevački Hrvati u tom gradu ubrzano zaboravljaju svoj materinski govor, a promjene su zamjetne na svim jezičnim razinama. Promjene toga tipa mogu se pratiti i u ostalim bunjevačkohrvatskim govornim sredinama u Bačkoj.

U pripovijetkama sabranim među bunjevačkim Hrvatima, jezične značajke tipične za bunjevačke novoštokavske ikavske govore, prepoznatljive su na svim jezičnim razinama. Na fonološkoj razini izrazite su i u samoglasničkom i u suglasničkom sustavu. U okviru samoglasničkoga sustava u prvom redu izdvajamo tipično bunjevačkohrvatski ikavski refleks jata koji se, među inim, ostvaruje i u prefiksu *pri-* (tj. /p/ + /r/ + jat = *pri*), npr. *prinemagat se* („prenemagati se”). Specifičnost

bunjevačkohrvatskoga samoglasničkoga sustava predstavljaju i sažimanja završnih vokala tipa *eo* > *o*, npr. *veso* (< veseo), ali i umetanje intervokalnoga *v* između dva dočetna samoglasnika u pridjevima i glagolskim pridjevima, npr. *žavo* (< žao), *dovevo* (< doveo), *znavo* (< znao). Ukoliko glagolski pridjev radni završava na *io*, umeće se intervokalno */j/*, npr. *ženijo* (< ženio), *sidijo* (< sidio, u značenju „sjedio”). Imenica *orlov* (u značenju „orao”) u N jd. čuva stari slijed *orl*, nakon gubljenja poluglasa, na koji se onda vezao najprije samoglasnik *o*, a zatim još dočetno *v*. Umjesto sekvencije *ra* susreće se sekvencija *re* u imenici *vrebac*. Ta je promjena tipična za novoštokavske ikavske govore. U pojedinim bunjevačkim ojkonimima nenaglašeni je samoglasnik */o/*, sukladno izgovoru, zamijenjen samoglasnikom */a/*, npr. *Subatica* (< Subotica), *Bajmak* (< Bajmok), pri čem je moguć utjecaj mađarskoga izgovora. Zamjetna je i redukcija zanaglasnoga */i/*, kao i inače u novoštokavskim ikavskim govorima, npr. *nedlja* (< nedilja), *trojca* (< trojica), *četri* (< četiri), npr. *četri vola*. Isto vrijedi i za redukciju dočetnoga */h/*, koja se u tekstovima sabranim u knjizi *Krilati momak* susreće npr. u imenici *ora* (< orah) te sukladno tomu u odnosnom pridjevu *orovo*, nakon sažimanja *ao* > *o* (tj. *orah* > *ora* > *oraovo* > *orovo*). U pojedinim dvosložnim riječima skup *ao* se čuva nakon redukcije fonema *h*, npr. *zaod sunca* (< zahod sunca), u značenju „zalazak sunca”.

Među značajkama suglasničkoga sustava možemo izdvojiti tipično bunjevačke realizacije tipa *očla kući* (u značenju „otišla kući”) ili *ocić* (u značenju „odsjeći”) te sukladno tomu u prezentskom obliku za 3. osobu jednine *ociće* (u značenju „odsijeće”). Realizacija *očla* rezultat je promjene *tš* > *č* (tj. *očla* < *otšla* < *otišla*). U tom je primjeru skup *tš* nastao redukcijom zanaglasnoga samoglasnika */i/*, što je omogućilo promjenu *tš* > *č*. Sukladno tomu, realizacija *ocić*, odnosno *ociće*, rezultat je promjene *ts* > *c* (*ocić* < *otsić*) koja se i inače susreće u novoštokavskim ikavskim govorima. U komparativnim oblicima *lipče* (< *lipše*), *najlipči* (< *najlipši*) i sl. od pridjeva *lip*, ostvarena je promjena *pš* > *pč*, također tipična za bunjevačkohrvatske govore. Realizacije s palataliziranim fonemom */n/* ispred samoglasnika */i/*, koje se susreću u *Krilatom momku*, također su značajka bunjevačkih govora, npr. *gnjizdit se*. S druge strane, sukladno bunjevačkim i glavnini ostalih novoštokavskih ikavskih govora, u posvojnim pridjevima, ispred sufiksa *-in*, *-ina*, *-ino*, u *Krilatom momku* nije provedena promjena *c* > *č*, npr. *višticina* (u značenju „vještičina”), zatim *caricina kruna* („caričina kruna”) itd. U realizaciji *zemljička* (u značenju „zemlja, vrsta peciva”) nije provedeno jednačenje palatala na udaljenost *z - lj* > *ž - lj*. U bačkih Hrvata uobičajena promjena inicijalnoga *s* > *š* u primjerima tipa *štrepit* (< *strepit*), *šlavonski* (< *slavonski*) također je potvrđena u knjizi *Krilati momak*. Inicijalno *s-* u glagolu *sigrat* (*se*) susreće se u brojnim hrvatskim štokavskim govorima novoštokavskoga ikavskoga i slavonskoga dijalekta te u ponekim arhaičnim čakavskim govorima. U prefigiranim realizacijama s

prefiksom *raz-* (*raz + sigrat*) dogodilo se najprije jednačenje po zvučnosti (*razsigrat > rassigrat*), a zatim redukcija fonema *s* iz prefiksa (*rassigrat > rasigrat*) pa je potvrđena realizacija *rasigrat* (u značenju „razigrat”). U skladu s novoštokavskim ikavskim govorima nije provedena sibilizacija u padežnim oblicima kao što je npr. dativ jednine *slugi* (a ne *sluzi*). U rjeđe upotrebljivanim riječima u tekstovima u knjizi *Krilati momak*, završni se fonem ponekad obezvučuje, npr. u imenici *laf* (u značenju „lav”). Fonem *f* ostaje i u oblicima u kojima više nije na kraju riječi, npr. u D jd. *lafu*.

U oblicima posvojnih pridjeva Vujkov je uglavnom zabilježio sufixs *-ov, -ova, -ovo* iza palatala i iza */c/*, npr. *kovačova avlija, kovačova kolibica, zmajov, magarcov zub*, te sukladno tomu i izvedenicu *kraljovina*. Vrlo su rijetke potvrde sa sufixsom *-ev*, npr. *kraljevi kovači*. U I jd. se također u pravilu susreće nastavak *-om* iza palatala, npr. I jd. *voćom* (u značenju „voćem”). Ta je pojava prepoznatljiva i u priložima koji su nastali preobrazbom imeničkih instrumentalnih oblika sa sufixsom *-om*, npr. *danjom* („danju”) i *noćom* („noću”).

U skladu s bunjevačkim govorima, na morfološkoj su razini prepoznatljivi dugi množinski oblici dvosložnih imenica muškoga roda, npr. u N mn. *bumbarovi, prosjakovi, prslukovi*. Od imenice *dan* najčešće je zabilježen stari genitivni oblik *dani*, npr. *sedam dani, devet dani*, a tek iznimno noviji oblik *sedam dana*. Imenice *kći* i *mati* ne rabe se u tom svom standardnojezičnom nominativnom obliku već se nominativni oblik izjednačuje s akuzativnim oblikom *čer*, odnosno *mater*. Ta se pojava susreće i u drugim novoštokavskim ikavskim govorima. Za imenicu *čer*, kao i za druge jednosložne imenice ženskoga roda i-sklonidbe, karakterističan je u bunjevačkim tekstovima stari nastavak *-ivi* u G mn., npr. *sedam dani i noćivi* („sedam dana i noći”), *devet dani i noćivi* („devet dana i noći”), *dvanajst ćerivi* („dvanaest kćeri”), *puno ćerivi* („puno kćeri”). Isto vrijedi i za imenice koje su u jednini srednjega roda, a u množini ženskoga, npr. *tri para očivi* („tri para očiju”). Analogno tomu, i neke jednosložne imenice muškoga roda imaju u G mn. nastavak *-ivi*, npr. *na vr’ prstivi* („na vrh prstiju”). U G mn. imenica ženskoga roda e-sklonidbenoga tipa, nastavak je *-iju*, npr. *što iz moji’ rukiju ispane* („što iz mojih ruku ispadne”), *prazni’ rukiju* („praznih ruku”), *od mali’ nogiju sigro se* („igrao se od malih nogu”). U toj posljednjoj sintagmi prepoznatljive su četiri tipične bunjevačke jezične značajke, tj. redukcija dočetnoga fonema */h/* (*od mali’*), G mn *-iju* u imenica ženskoga roda e-sklonidbe (*nogiju*), protetsko *s-* u glagolu *sigrat se* i kontrakcija vokala *ao > o* (*sigrao > sigro*). Osim već spomenutoga uobičajenoga genitivnoga množinskoga oblika *očivi*, vrlo se rijetko susreće i realizacija *očija*, npr. *priko očija* („preko očiju”), što je uvjetovano međusobnim razlikama pojedinih bunjevačkohrvatskih mjesnih govora. Imenica *leđa* ima stari lokativni nastavak *-i*, npr. *na leđi* („na leđima”), a zbirna imenica *braća* u

instrumentalu ima nastavak *-ama*, npr. *s braćama* („s braćom”). Također valja istaći u V jd. imenica muškoga roda nastavak *-e* iza palatala, npr. *e, moj zmaje*.

Osobito je zanimljiv u D jd. i L jd. nastavak *-im* pri zamjениčko-pridjevskoj sklonidbi, npr. *o crkvenim mišu* („o crkvenom mišu”); *ima para u sluginim sinu; rodi se sin i jednim njegovim slugi* itd. Isto se može reći za tvorbu brojeva od 11 do 19 sufiksom *-najst*, npr. *dvanajst, trinajst, sedamnajst*. Takve se brojne realizacije redovito susreću u bunjevačkohrvatskim prozama sabranim u knjizi *Krilati momak*, a moguće ih je usporediti s brojnim čakavskim realizacijama toga tipa, uključujući i gradišćanskohrvatske, a također i s potvrđama iz govora Hrvata u Srijemu. Gradišćanskohrvatskim realizacijama sukladan je i množinski oblik *učni* u sintagmi *učni ljudi* (u značenju „učeni, obrazovani ljudi”).

U sabranim su prozama vrlo zastupljeni primjeri s prepoznatljivim bunjevačkim nastavkom *-aje* u 3. osobi množine glagola 4. razreda V. vrste, npr. *da ti se ne rugaje* („da ti se ne rugaju”). U glagola IV. vrste rabe se za 3. osobu množine nastavci *-u* i *-idu*, npr. *nanjušu* („nanjuše”), *javu* („jave”), *letidu* (infinitiv je *letit*). Glagoli 2. razreda V. vrste koji završavaju na *-avat*, u prezentu imaju nastavke *-jem, -ješ, -je...*, nakon odbacivanja infinitivnoga završetka *-vat*, npr. *Uskrs se približaje* („Uskrs se približava”). Takvi se oblici inače često susreću u novoštokavskim ikavskim govorima te u južnočakavskom ikavskom dijalektu. S ostalim novoštokavskim ikavskim govorima, bunjevačkohrvatske tekstove u knjizi *Krilati momak* veže i prezentski oblik *iđem, iđeš, iđe...*, što je rezultat analogije prema promjeni *jd > đ* u glagolskim izvedenicama (npr. *dojdem > dođem, dođeš, dođe...*; *najdem > nađem, nađeš, nađe...*; *pojdem > pođem, pođeš, pođe... i dr.*). Za 2. osobu jednine prepoznatljiv je u bunjevačkim govorima skraćeni oblik *mož* glagola *moći*, tj. bez nastavka, a sukladno tomu i u zanižekanom obliku *ne mož* („ne možeš”). Poput većine ostalih novoštokavskih ikavskih govora, i bunjevačke govore u *Krilatom momku* karakterizira slijed *-ni-* u infinitivnoj osnovi glagola II. vrste, npr. u oblicima glagolskoga pridjeva radnoga: *krenio* („krenuo”), *posrnio* („posmuo”), *zinio* („zinuo”), *otkinila* („otkinula”). Glagoli tipa *ić, otić* i sl. imaju u aoristu u 3. osobi množine nastavak *-eše*, npr. *odeše* („odoše”). U iterativnom obliku *zапcivati* (od glagola *zапcovati*) prepoznatljiva je za razmatrane govore karakteristična promjena *ps > pc*. Kao i mnoge druge, ta jezična značajka nije isključiva posebnost bunjevačkih govora jer se susreće i u brojnim šokačkim govorima. Inače, učestalost glagolske radnje u razmatranim je bunjevačkohrvatskim prozama obično izražena kombinacijom prezenta glagola *znati* i infinitiva glagola koji označava o kojoj je radnji riječ, npr. *a posli ručka, šta onda znadete raditi?* („što običavate raditi poslije ručka?”), *šta onda znate raditi posli večere?* („što običavate raditi poslije večere?”). Sukladni se sklopovi susreću i u ostalim novoštokavskim ikavskim govorima.

Među priložima koji se rabe u bunjevačkohrvatskim prozama, izdvajam stari prilog *vazda* (< *vasda* < *vasgda* < *v's'gda*), u značenju „svagda, uvijek” te prijedlog *brez* (u značenju „bez”) koji je u tim prozama također uobičajen, a nastao je križanjem istoznačnica *bez* i *prez*. Taj je hibrid čest i u novoštokavskim ikavskim govorima izvan Bačke, a također i u različitim šokačkim govorima.

Na rječotvorbenoj razini bunjevačkohrvatske govore među inim karakteriziraju različiti sufiksi za tvorbu zbirnih imenica. Ovaj put izdvajamo sufikse *-ija*, *-je* i *-enje* i neke specifične tvorenice. Sufiksom *-ija* izvedena je npr. zbirna imenica *volija* („više volovova na okupu”), a sufiksom *-je* npr. zbirna imenica *deblje* (< *deblo* - s jotovanjem na granici tvorbene osnove i sufiksa), npr. *orovo deblje* („zbir orahovih debila”). Sufiksom *-enje* derivirana je u razmatranim tekstovima zbirna imenica *zvirenje* (u značenju „zvjerad”). Pri mocijijskoj tvorbi izdvajamo sufiks *-uša*, najčešće

kao stilski neobilježen, npr. *pudar* > *pudaruša*. Među pak stilski obilježenim sufiksima susrećemo npr. sufiks *-ždura* pri tvorbi pogrdnice koja označuje mušku osobu, tj. *pijanždura* („onaj koji je često pijan, pijanac”). Sufiksom *-urdina* izvedena je npr. pejorativna imenica *kišurdina* („jaka i neugodna kiša”). Sufiksom *-ara* izveden je drugi dio dvočlanoga naziva *kiša kablara* (u značenju „kiša kao iz kabla”), u kojem je izvedenica *kablara* zapravo zamjena za usporedbeni dio frazema *kao iz kabla*. Osobito je zanimljiva uporaba sufiksa *-ište* pri tvorbi imenice koja označuje glagolsku radnju, tj. tim je sufiksom derivirana imenica *iđište* (u značenju „hod, hodanje”) od prezentske osnove glagola *ić*, prez. *iđem*. Sufiks *-ancija* susreće se pri tvorbi imenica s apstraktnim značenjem koje se deriviraju od prezentske osnove glagola, npr. *varancija* (u značenju „varanje”). Sufiksom *-injāk* tvorena je npr. odglagolska izvedenica s mjesnim značenjem *spavinjak* (u značenju „mjesto za spavanje spavaonica”), a rabi se i kao prijedložna sveza *u spavinjak* (u značenju „na spavanje”). Izvedena je od prezentske osnove. Ta je izvedenica uobičajena u bunjevačkim govorima. U značenju „muška osoba koja karta, kartaš”, u bunjevačkim i šokačkim govorima u Bačkoj derivira se od prezentske osnove glagola imenica sa sufiksom *-ač*, tj. *kartač*. U značenju „vojska, vojništvo”, u razmatranim se tekstovima susreće imenica *katanšag* koja se i inače rabi u bunjevačkim idiomima. Riječ je o posuđenici iz mađarskoga (prema mađarskom *katonaság*). Međutim, budući da se usporedno s riječju *katanšag* rabi i imenica *katana* (u značenju „vojnik”), može se reći da je imenica *katanšag* na sinkronijskoj razini izvedena sufiksom *-šag* koji se veže uz osnovu imenice *katana*.

U tvorbi izdvajamo sufiks *-at* kojim se izražava sadržajnost nečega ili obilje, npr. *vunat* (u značenju „koji ima vunu, koji ima puno vune, koji je pun vune”). U bunjevačkohrvatskim govorima, kao i inače u govorima s krnjim infinitivom, sufiks *-at₂* sudjeluje pri tvorbi glagola. Ovom prigodom ističemo samo zanimljivi glagol

tabanat (u značenju „ići pješice”), koji je izveden od imenice *taban*. Zanimljivo je da se usporedno rabi i prilog *pišice*.

U prefiksnoj tvorbi imenica valja izdvojiti u Bunjevaca uobičajen prefiks *pram-* npr. *prambaba*. Tvorenice tim prefiksom označuju rodbinski odnos, i to stupanj dalje u odnosu prema osnovnoj imenici, koja također označuje jedan rodbinski odnos. Prefiks *pram-* može se usporediti s prefiksima *prem-* i *prum-* koji se rabe u gradišćanskohrvatskim štokavskim govorima za tvorbu istoga tipa imenica.

Prefiks *za-* srazmjerno se često susreće pri tvorbi glagola, npr. od nesvršenoga glagola *kratit* (u značenju „braniti”), prefiksacijom se tvori svršeni glagol *zakratit* (u značenju „zabraniti”). Prefiks *za-* sudjeluje i pri sekundarnoj prefiksaciji kada novotvoreni glagol ima isto značenje kao osnovni, npr. *vratit* > *zavratit* (također u značenju „vratiti”), npr. *samo kad si se ti meni zavratio* („samo kad si se ti meni vratio”). S druge strane, u značenju „zavoljeti se” rabi se glagol s prefiksom *o-*, npr. u glagolskom pridjevu radnom, odnosno u perfektu *ovolili se* („zavoljeli se”). Isto se tako u značenju „zaljubiti se” rabi glagol s prefiksom *u-*, tj. *uljubit se* (u nekoga). Germanizam *friško*, odnosno s promjenom *f* > *v* fonološka inačica *vriško* (prema njem. *frisch*) rabi se u značenju „brzo, hitro” (kao i u gradišćanskohrvatskim govorima). Sukladno tomu, prijedložno-pridjevna sraslica *ufriško*, odnosno *uvriško*, rabi se u značenju „ubrzo”. U bunjevačkim su govorima srazmjerno česte složenice objektnoga tipa s prvom glagolskom i drugom imeničkom osnovom. Obično označuju mušku osobu ili neka bića koja su zamišljena s ljudskim osobinama, npr. *smutipuk* u dvočlanom izrazu *smutipuk pakleni* (u značenju „vrag”). Složenice toga tipa redovito su negativno stilski obilježene.

Od sintaktičkih značajki izdvojit ćemo uporabu dativa u službi atributa (umjesto uobičajenoga posvojnoga pridjeva ili pak atributnoga genitiva), npr. *zapriti mu da se zvonu ne skida s štrange* („zaprijeti mu da se ne skida sa štrange zvona”). Instrumental sredstva susreće se u rečenicama u kojima je inače uobičajen genitiv s prijedlogom u službi pridjevske oznake načina, npr. *mačke lončićima mliko pili* („mačke iz lončića mlijeko pile”). Zanimljiva je i uporaba instrumentala kao priložne oznake vremena ili načina, npr. *pa se oni momkom i divojkom ovolili* („zavoljeli su se kad su postali momak i djevojka, tj. kao momak i djevojka”). Prepoznatljiva značajka i govora slavonskoga dijalekta i novoštokavskih ikavskih govora, a među njima i bunjevačkohrvatskih, jest uporaba genitiva uzroka s prijedlogom *rad*, npr. *cure će trčat rad starije braće* („cure će trčati zbog starije braće”).

Iz niza prepoznatljivih bunjevačkohrvatskih leksičkih značajki izdvajamo nekoliko tipičnih primjera, a među njima ponajprije imenicu *kolubar* (u značenju „krug”) koja je nastala od domaće imenice *kolo*. Imenica *kolubar* u različitim je fonološkim inačicama od davnine u uporabi diljem hrvatskoga govornoga područja

pa je tako susrećemo u brojnim čakavskim, ali i u kajkavskim govorima, a isto tako i u novoštokavskim ikavskim govorima (npr. u Dalmaciji). U bunjevačkim se govorima srazmjerno često susreću imenice ženskoga roda sa završetkom *-anca*. Toj skupini pripada i realizacija *uzgljanca* (u značenju „jastuk, uzglavlje”), koju susrećemo u knjizi *Krilati momak*. Imenica *ogrnjač* (u značenju „pokrivač i općenito nešto što se nabaci na sebe za na brzinu se ogrnuti”) rabi se ne samo u bunjevačkohrvatskim nego i u ostalim novoštokavskim ikavskim govorima, npr. u Damaciji. Zanimljiva je i glagolska imenica *mrknuće*, koja je izvedena od glagola *mrknuti*, a značenje joj je suprotno od glagolske imenice *svanuće*, tj. *mrknuće* i *svanuće* su međusobno antonimi. Budući da je riječ o izvedenici od glagola II. vrste, valja upozoriti da je u osnovi glagolske imenice sačuvan slijed *-nu-*, tj. *mrknuće* (< mrknuti), dok infinitivi i oblici glagolskoga pridjeva radnoga, kako je već spomenuto, imaju u osnovi slijed *-ni-* (tipa *mrknit*). U narodnim prozama sabranim u *Krilatom momku* mogu se naći i neke stare hrvatske riječi, kao npr. pridjev *nenavidan* (u značenju „zavidan”), prilog *čudo* (u značenju „jako, u velikoj mjeri”), npr. *bio čudo mudar* („bio jako mudar”). Zanimljiv je i stari prijedlog *čerez* (< *črez*) u značenju „zbog”, npr. *čerez hasne* („zbog koristi”). Navedena imenica ženskoga roda *hasna* (u značenju „korist”) jest turcizam koji je prihvaćen preko mađarskoga *haszon*. Različiti drugi tipovi posuđenica također su u bunjevačkohrvatske govore došli iz mađarskoga jezika. Tako je npr. preko mađarskoga *plébános* prihvaćen latinizam *plebanoš* (prema srednjolat. *plebanus*) u značenju „župnik”. U prozama se susreću i različiti drugi tipovi mađarizama, npr. pridjev *hamišan* u sintagmi *hamišan čovik* u značenju „doviltljiv čovjek” (prema mađ. *hamis*). Imeničke izvedenice tipa *hamišnjak*, *hamiškoća*, *hamišija* rabe se u pojedinim govorima Hrvata u južnom Gradišću u Austriji i u zapadnoj Mađarskoj. Posebno još valja izdvojiti u bunjevačkih Hrvata u Bačkoj uobičajen pridjev *konten* sa specifičnim značenjem „spreman (učiniti nešto)”; „spreman (na nešto)”.

U bajci *Zlatni prag*, koja je zabilježena u Kačmaru u Mađarskoj, susreće se riječ *bosorka* u značenju „vještica” (prema mađ. *boszorkány*, *boszorka*). Taj se hungarizam rabi i u nekim drugim govorima Hrvata u Mađarskoj, npr. u govoru Hajmaša kraj Pečuha te u gradišćanskohrvatskoj Bizonji u sjeverozapadnoj Mađarskoj. Ista se posuđenica rabi u postojećim, a rabila se i u danas asimiliranim čakavskim govorima Hrvata u Slovačkoj (sjeverozapadno od Bratislave), u kojima se vjerojatno ustalila zato što je i u slovačkom jeziku u istom značenju prihvaćena imenica *bosorka*. U prozi *Soldatov sin*, koja je zabilježena u Gari u Mađarskoj, susreće se i posuđenica *sakačka* u značenju „kuharica” (prema mađ. *szakács* „kuhar”, *szakácsnő* „kuharica”). U bunjevačke je govore ta imenica usvojena kao hibridna tvorenica s mađarskom osnovom i domaćim sufiksom *-ka*. Tvorbena inačica u istom značenju, ali sa sufiksom *-ica*, tj. *sokačica*, rabi se u pojedinim gradišćanskohrvatskim

govorima, npr. u Gradišću u Austriji *sokačica* (Hrvatski Cikljin, Čemba), odnosno fonološka inačica *sukačica* (Čajta). Navedeni primjeri pokazuju da se nešto veći broj hungarizama susreće u bunjevačkim prozama koje je Vujkov zabilježio među Hrvatima u Mađarskoj, a takav je raspored posuđenica posve logičan.

Od ostalih posuđenica spomenut ćemo ovaj put samo romanizam *katanac* (u značenju „lokot“). Ta se posuđenica i inače susreće u novoštokavskim ikavskim govorima, posebice u Dalmaciji. Inače, u bunjevačkim je govorima udomaćena i posuđenica *kamara* (prema grč. *kamára*) u značenju „plast, stog“. Osobito je česta sintagma *kamara slame*.

Kad je riječ o leksičkoj semantici valja izdvojiti specifično preneseno, stilski obilježeno značenje glagola *nagulit se* („napiti se“). Bogata bunjevačka frazeologija ogleda se i u razmatranim prozama. Među glagolskim frazemima, tj. frazemima s glagolskim značenjem izdvajamo sveze glagola i imenice u različitim padežima, npr. *poč nogom* „prohodati“, *vuć vode mrtvima* „hrkati“, *udarit u mišalj* „početi razmišljati“. Zanimljiv je i frazem *bit čovik za pripovitku* „biti slavan, glasovit čovjek“ s temeljno pridjevskim značenjem. Usporedbeni frazemi mogu biti različitoga tipa. Glagolski je npr. frazem *volio ga ko prase nož* sa značenjem „mrzio ga je“. U leksičkom je pogledu to antonimni frazem sa značenjem suprotnim od značenja glagola izvan frazema. Po strukturi je to glagolski frazem objektoga tipa. Usporedbeni frazem *glupav ko panj* (sa značenjem „jako glup“) pripada usporedbenim frazemima pridjevskoga tipa. Priložnoga je tipa usporedbeni frazem *pendžerâ ko u Čivutina džepova* (u značenju „jako puno prozora, velik broj prozora“).

Jezične značajke narodnih proza zapisanih u Andzabegu

Već je spomenuto da govor Andzabega pripada istomu štokavskomu dijalektu kao i govori bunjevačkih Hrvata, tj. novoštokavskomu ikavskomu dijalektu. Budući da su kazivači kratkih proza iz Andzabega bili rođeni g. 1909., u zapisu njihova kazivanja sačuvane su i neke jezične značajke toga mjesnoga govora koje su se do danas izgubile ili se gube. Hrvati u Andzabegu sebe nazivaju subetničkim imenom *Ilirci* koje se također spominje u prozi *Uzmajevac u Andzabegu* (pripovjedačica rabi sintagmu *mi Ilirci*).

Iz tih kratkih proza izdvojit ćemo svega nekoliko jezičnih značajki kao što je npr. na fonološkoj razini zamjena međusamoglasničkoga fonema /h/ fonemom /v/. Za ilustraciju te promjene dobar je primjer ime grada Mohača koje glasi *Muvač*. Poput bunjevačkih, govor Andzabega također karakterizira skup *št* u primjerima tipa *prinočište*. Istodobno, taj govor čuva i neke starije fonološke značajke kao što je npr. neprovođenje sibilizacije u primjerima tipa *putniki* („putnici“). Turcizam *ždaja* (< aždaja), u značenju „zmaj“, rabi se bez početnoga samoglasnika. Zanimljiva je

promjena finalnoga $l > v$ u glagolskom pridjevu radnom, npr. *dostav* (u značenju „dobio“), *imav* („imao“), *legav* („legao“). Ta je promjena inače karakteristična za pojedine čakavske ikavsko-ekavske govore kao što su npr. pojedini govori oko Opatije ili pak danas već uglavnom izumrli govori Hrvata u južnoj Moravskoj (u današnjoj državi Češkoj). Posebnost je govora Andzabega (a isto tako i nedalekih mjesnih govora Tukulje i Erčina) promjena finalnoga $l (> o) > ov$ u oblicima glagolskoga pridjeva radnoga od glagola kojih infinitivna osnova završava na */il*, npr. *posrniov* „posrnuo“. Navedeni primjer također pokazuje da glagoli II. vrste u infinitivnoj osnovi imaju slijed *-ni-*, kao što je i inače uobičajeno u novoštokavskim ikavskim govorima. Množinski oblik 3. osobe prezenta pomoćnoga glagola *tit* („htjeti“) u govoru Andzabega završava na *-du*, npr. u nenaglašenom obliku *šta ćedu raditi*. Govor Andzabega također karakteriziraju nesinkretizirani množinski padežni oblici, npr. D mn. *rimskim armijam*; I mn. *s Turkom*. Kao i u bunjevačkohrvatskim govorima, u L jd. zamjeničko-pridjevske sklonidbe susreće se nastavak *-im*, npr. *u jednim selu* „u jednom selu“, *na svetim Petru* („na svetom Petru“). Od navedenoga je leksika posebice zanimljiv stari hrvatski glagol *dostat* (u značenju „dobiti“), npr. *dostali prinočište* („dobili prenočište“). Isti se glagol, u istom značenju, rabi i u gradišćanskohrvatskim govorima. Još ćemo ovom prigodom izdvojiti poslovicu *uvik je na njem red kao na svetim Petru* (kaže se za onoga tko uvijek loše prođe, tko uvijek nastrada). Poslovice je nastala na temelju priče zabilježene u okviru proznoga teksta *Bog spari*.

Jezične značajke šokačkohrvatskih narodnih proza

Kad je riječ o šokačkim Hrvatima, već je spomenuto da knjiga *Krilati momak* sadržava samo proze zapisane u Baču i Vajskoj te da je u oba slučaja riječ o mjesnim govorima koji pripadaju ikavskoj skupini govora slavonskoga dijalekta u okviru štokavskoga narječja. Budući da su kazivači kratkih proza iz Bača i Vajske bili rođeni g. 1886., odnosno g. 1914., u zapisanim su prozama također sačuvane različite jezične značajke koje su se danas izgubile, ili se gube. Refleks jata u zapisanim je tekstovima dosljedno ikavski, npr. *čovik*, *dičurišta*, *zapovid*, *dvi*, *ocić*, *utira*, *zapovidit*, *uvik*. U okviru vokalizma ima još značajki koje su zajedničke bunjevačkohrvatskim i šokačkohrvatskim govorima u Bačkoj. Tako je npr. u šokačkim tekstovima izrazito zastupljena kontrakcija završnih samoglasnika u glagolskom pridjevu radnom, pa se susreću i potvrde tipa *do* (< dao), *čo* (< čuo). S bunjevačkim govorima, ove govore povezuje i ispadanje zanaglasnoga samoglasnika *i* kao npr. u obliku ženskoga roda glagolskoga pridjeva radnoga tipa *vidla* (< vidila) u značenju „vidjela“. U okviru konsonantizma, u govorima šokačkih Hrvata u Bačkoj, navodimo primjere s palataliziranim fonemom *//* ispred samoglasnika */i/*, npr. *opkoljit*, *razveseljit*, 1. os. jd.

pz. *voljim*, 3. os. jd. pz. *molji* itd. Valja napomenuti da se takav tip promjene susreće i u različitim drugim govorima slavonskoga dijalekta, a ne samo u govorima u Bačkoj.

U govorima šokačkih Hrvata u Bačkoj, kao i brojnim drugim govorima slavonskoga dijalekta, a naravno i u brojnim hrvatskim neštokavskim govorima, komparativi pridjeva i priloga kojih osnove završavaju na /č/, /ž/, /š/, ili pak na nekadanje palatalno /r/, imaju nastavak *-ji* pa je tako npr. Vujkov zabilježio komparativni oblik *gorje* („gore“). Analogijom prema *ovaj, onaj* rabi se i pokazna zamjenica *otaj* (u značenju „taj“). Ta se pojava inače također susreće i izvan slavonskoga dijalekta. Valja izdvojiti i nastavak *-a* u lokativu množine imenica muškoga roda, npr. *Širom svita ga tražili po vašara*. („Širom svijeta ga tražili po vašarima, tj. po sajmovima.“) Među morfološkim značajkama posebice su zanimljivi oblici *neka, nekate* (u imperativnom značenju „nemoj, nemojte“), npr. *neka stavit* („nemoj staviti“), *neka glavu stavit u zalog* („nemoj glavu staviti u zalog“). Ti se oblici također susreću u glavnini govora slavonskoga dijalekta općenito, ali i u brojnim drugim hrvatskim govorima, npr. u gradišćansko-hrvatskim čakavskim govorima. Još ćemo izdvojiti prilog mjesta *tude* (< tu).

Među rječotvorbenim značajkama izdvajamo sufiks *-jurišta* za tvorbu pogrdnice u značenju „dječurlija“, tj. *dica* > *dičurišta* (s jotovanjem *cj* > *č* na granici tvorbene osnove i sufiksa). Zanimljiv je i pridjev *ugostljiv* (u značenju „koji rado ugosti“) koji je izveden sufiksom *-ljiv* od prezentske osnove glagola *ugostit*. Izvedenica *ugostljiv* pripada semantičkoj skupini pridjeva koji označavaju mogućnost, a derivirani su tim sufiksom. Sintagma *voda ribovita* rabi se u značenju „voda bogata ribom“. Pridjev *ribovit* deriviran je pridjevskim sufiksom *-ovit*, a pripada semantičkoj skupini koja označuje sadržajnost i bogatstvo, obilje i sl.

Jezične značajke narodnih proza srijemskih Hrvata

Spomenuto je da su u knjigu *Krilati momak* uvrštena samo dva teksta iz Kukujevaca i jedna kratka proza iz Srijemske Kamenice te da su ti izvorno hrvatski govori slavonskoga dijalekta s vremenom sve više poprimali značajke srpskoga šumadijsko-vojvođanskoga dijalekta. Budući da su kazivači hrvatskih narodnih proza iz Srijema bili rođeni početkom prošloga stoljeća, njihov se govor u znatnoj mjeri razlikuje od govora njihovih potomaka, tj. od govora današnjega naraštaja srijemskih Hrvata. Tako je npr. u vrijeme Vujkovljeva istraživanja u govoru Kukujevaca još uvijek bilo ikavizama pa je Vujkov zabilježio realizacije *dite, svitlost, vištice*, 3. os. jd. prezenta *miši* („mijesi“) itd. Poput šokačkih govora u Bačkoj, u govorima srijemskih Hrvata također je provedeno sažimanje završnoga samoglasničkoga skupa *ao* > *o*, npr. u sintagmi *ostavljo poso* (< ostavljao posao). Skup *št* u primjerima tipa *vištice* pokazuje da se taj govor s vremenom štakavizirao

iako je nekoć bio temeljno šćakavski pa se s velikom vjerojatnošću može pretpostaviti da je još stariji naraštaj od onoga kojega je Vujkov zatekao, govorio *viščice*. Zabilježeni primjeri također potvrđuju redukciju početnoga fonema /h/, npr. *lad* (< hlad), i zamjenu završnoga /h/ fonemom /v/, npr. *kruv* (< kruh). Početno /h/ reducirano je i u grecizmu *iljada* (< hiljada, prema grč. *hiliás*, gen. *hiliádos*). Na fonološkoj razini još ćemo ovom prigodom navesti protetsko *n-* u prijedlogu *muz*, koji je u Vujkovljevim prozama zajednička značajka bunjevačkih i šokačkih govora te govora Hrvata u Srijemu.

Već je spomenuto da su u govorima šokačkih Hrvata izjednačeni množinski oblici genitiva i lokativa, što je inače značajka slavonskoga dijalekta. Istu pojavu susrećemo i u govorima Hrvata u Srijemu koje je zabilježio Vujkov, npr. *jedared bili oni u svatova* („jednom bili oni u svatovima”), *ležim u načava što se misi kruv* („leži u načvama u kojima se mijesi kruh”), *ošinio po rebara* („ošinio po rebrima”). Pridjevi srednjega roda imaju nastavak *-o* i onda kada završavaju na nepčanik, npr. *lošo* („loše”). Komparativi pridjeva i priloga kojih osnove završavaju na /č/, /ž/, /š/, ili pak na nekadanje palatalno /r/, imaju nastavak *-ji*, npr. komparativni oblik *gorje* („gore”). Ta jezična značajka veže govore Hrvata u Srijemu s govorima šokačkih Hrvata, tj. s govorima slavonskoga dijalekta. Brojevne realizacije tipa *dvanajst* u knjizi *Krilati momak* susrećemo u prozama bunjevačkih Hrvata i u prozama Hrvata u Srijemu. S ostalim bunjevačkohrvatskim govorima, tekstove sabrane u knjizi veže i prezentski oblik *idem, ideš, ide...* („idem, ideš, ide...”), kojega nalazimo i u novoštokavskim ikavskim, i u prozama šokačkih Hrvata, i u prozama srijemskih Hrvata. Isto se može reći i za slijed *-ni-* u osnovi glagola II. vrste (npr. *ošinit*) te za skraćeni oblik *mož* glagola *moći* u 2. osobi prezenta jednine toga glagola. Posebice su zanimljivi prezentski nastavci u oblicima za 3. osobu množine. Pomoćni glagol *tit* („htjeti”) i glagoli koji u 1. osobi jednine imaju nastavak *-em* (kao npr. glagol 3. razreda 1. vrste *moć*, prez. *možem*) imaju u 3. osobi množine nastavak *-aju*, npr. *pa ćaju; ona kaže da ćaju napravit; šta ćaju; nećaju; ne možeju*. Rijetko nalazimo u prozi iz Kukujevaca oblik *ćedu* umjesto *ćaju* pa se s velikom vjerojatnošću može pretpostaviti da je tu Vujkov nehotice zabilježio bunjevački oblik umjesto kukujevačkoga. Inače, navedeni nastavak *-aju* u spomenutom tipu glagola karakterističan je za još neke govore slavonskoga dijalekta, ponajprije u Baranji, ali i za govore Baćina i Dušnoka u mađarskom dijelu Bačke (južno od grada Kalače), koji također pripadaju slavonskomu dijalektu. Glagoli IV. vrste i 1. razreda V. vrste imaju u kukujevačkom govoru nastavak *-u* za 3. osobu množine, npr. *boju se, ležu, plašu (se), skoču, srdu (se)* „ljute (se)”, *ne volu* (prema infinitivu *volit*, prez. *volim*). Iz kukujevačkoga govora još izdvajamo priloge *jedared* („jednom, jedanput”), *dvared* („dvaput”, „drugi put”), *trired* („triput”, „treći put”).

Poput bunjevačkih, i u kukujevačkom govoru uobičajene su zbirne imenice na *-ad* (koje su izvedene od imenica srednjega roda), npr. *drvad* (zbir. od drvo). Dvočlani naziv *bundeva breskorka* („bundeva bez kore, bez tvrde kore”) u svom drugom dijelu sadrži zanimljivu imeničku izvedenicu nastalu prefiksno-sufiksalsnom tvorbom. Prefiks *brez-* se tu ostvaruje u svom alomorfu *bres-*, što je rezultat jednačenja po zvučnosti na granici tvorbene osnove i prefiksa. Inače prefiks, odnosno prijedlog *brez* (u značenju „bez”) nastao je križanjem starih istoznačnih realizacija *bez* i *prez*. Tako nastali prijedlog *brez* uobičajen je u govorima bunjevačkih i šokačkih Hrvata u Bačkoj, a navedeni primjer potvrđuje uporabu istovjetne realizacije u govorima Hrvata u Srijemu. Zanimljivo je i prožimanje istoznačnih sufikasa *-as* i *-os* za tvorbu vremenskih priloga pa se analogno prilogu *jutros* (s tvorbenim značenjem „ovoga jutra”), rabi i prilog *noćos* (s tvorbenim značenjem „ove noći”).

Od leksičkih značajki izdvajamo glagol *srdit se* koji se rabi i u bunjevačkohrvatskim govorima, i koji je bio uobičajen u starijoj hrvatskoj književnosti, a poslije ga je u znatnoj mjeri potisnuo istoznačni glagol *ljutiti se*, premda se realizacija *srdit se* još uvijek rabi u pojedinim hrvatskim dijalektima, osobito kajkavskima. Isto se može reći za glagol *naspomenit* (danas se u hrvatskom književnom jeziku rabi inačica *napomenuti*). Još izdvajamo tipično hrvatski leksem *kruv* („kruh”). Germanizam *rekla* (prema njem. *Röcklein*), koji se rabi u kukujevačkom govoru, uobičajen je i u šokačkim govorima, a označuje specifični muški plavi vuneni kaputić sa šarama. U razmatranom su govoru srazmjerno česti turcizmi, npr. *divan* (u značenju „razgovor”), *merdevine* (u značenju „ljestve”).

Analiza pokazuje da su se u govoru Hrvata u gradu Subotici, u usporedbi s današnjim stanjem, pred pedesetak godina znatno više čuvala obilježja novoštokavskoga ikavskoga dijalekta na svim jezičnim razinama. Također se može utvrditi da su govori Hrvata u Andzabegu u vrijeme Vujkovljeva istraživanja čuvali brojne značajke zapadne štokavštine. U radu navedeni primjeri pokazuju i različite utjecaje na govore Hrvata u Srijemu, ali Vujkovljeni zapisi nedvojbeno svjedoče da se u govornika koji su bili rođeni početkom 20. stoljeća jasno prepoznavala dijalekatna osnovica slavenskoga dijalekta na svim jezičnim razinama. Ukratko, jezik prozih djela koje je Vujkov zabilježio među Hrvatima u Srijemu, još uvijek u znatnoj mjeri sadrži obilježja slavenskoga dijalekta.

Literatura

Ivić, P. (1990) O starim izoglosama na tlu slavenskog dijalekta, *Croatica – Slavica – Indoeuropea*, Wiener slavistisches Jahrbuch (posebno izdanje), Wien, 73-83.

Lisac, J. (2003) *Hrvatska dijalektologija 1. Hrvatski dijalekti i govori štokavskog*

narječja i hrvatski govori torlačkog narječja, Zagreb, Golden marketing – Tehnička knjiga.

Lukežić, I. (1996) Polazišta i teze za opis iločke skupine govora, *Croatica*, XXVI (42-44): 213-236.

Lukežić, I. (1998) Štokavsko narječje (Nacrt sveučilišnih predavanja), *Radovi Zavoda za slvensku filologiju*, 32:117-135.

Sekereš, S. (1980) Govor Hrvata u zapadnoj Bačkoj, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, 23 (1):135-205, Novi Sad.

Sekereš, S. (1989) Areali ikavskog, ekavskog i ijekavskog govora u slavonskom dijalektu, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 8:135-144.

Sekulić, A. (1997) *Rasprave o jeziku bačkih Hrvata*, Zagreb, MH.

Stepanović, P. (1986) *A taxonomic description of the dialects of Serbs and Croats in Hungary: The Štokavian dialect*, Budapest, Akadémiai Kiadó.

Vujkov, B. (1971) *Cvjetovi mećave*, Zagreb, MH.

Vujkov, B. (1998) *Pripovitke* (Hrvatske (bunjevačke) narodne pripovijetke. Sakupio i obradio: Balint Vujkov), Subotica, Žig.

Vujkov, B. (1990) *Zlatni prag*, Mandić, Ž. (ur.), Biblioteka *Dunav*, Budimpešta, Tankönyvkiadó.

Vujkov, B. (2005) *Krilati momak*, Subotica, Matica hrvatska Subotica - NIU *Hrvatska riječ*.

Vulić, S. (2005) O istraživanjima Balinta Vujkova na panonskom prostoru, *Panonski ljetopis 2005*, Pinkovac / Güttenbach, 380-386.

Vulić, S. (2006) Balint Vujkov i Hrvati u Mađarskoj, *Dani Balinta Vujkova. Zbornik radova sa znanstvenih skupova 2002.-2005.*, Čeliković, K. (ur.), Subotica, Hrvatska čitaonica, 193-197.

Sanja Vulić

THE LANGUAGE OF FOLK PROSE OF CROATS IN BAČKA, IN SRIJEM AND IN ANDZABEG

Summary

In this paper, the linguistic characteristics of Šokci and Bunjevci Croats in Bačka and Croats in Srijem, as well as Croats in Andzabeg (south of Budapest) are described.

The analysis is based upon the brief prose noted by Balint Vujkov, while listening to local storytellers who were born at the end of the 19th and at the beginning of the 20th century. It is determined that, a hundred years ago, the local idioms of Croats in Srijem maintained features of the Slavonian dialect, to which they essentially belong.

Key Words: *language, Bačka, Andzabeg (Hungary), prose.*